

ДЬУЛУРҢАН

түһүлгэ дуораана

Төрүт көрүгүннэрбитин билиһиннэрдибит

Сэтинньи 4 күнүттэн дойдубут тэбэр сүрүбэр Москва куоракка Норуот хаһаайыстыбатын Бүтүн Россиятаабы быыстапкаатыгар норуоттар икки ардыларынаабы форум саҕаламмыта. Бу күнтэн ыла Россия 89 регионнара бэйэлэрин уобаластарын, кыраайдарын, республикаларын уонна куораттарын сүрүн ситиһиэлэрин билиһиннэрбиттэрэ.

Сэтинньи 12 күнүгэр бу эстафетаны Саха сирэ туспута. Хас да павильонна уонтан тахса площадкага биһиги регионмут бары хайысхаларынан ситиһиэлэрин көрдөрүөһүннэрэр быыстапка тэриллибитэ.

Быыстапка-форум иһинэн «Спорт хас биирдибитигэр» дьин ааттаах анал экспозиция 75-с павильонна турбута. Манна физкультурнай хамсааһын 100 сылын көрсө Государственной спорт музейын быыстапкага, интерактивной экспонаттар, анал маастар-кылаастары, дьарыктары ыытар аһаҕас зона, «Кэлэр үй» оонньуулар» стендэ, турнирдары тэрийэр интерактивной экраннар, оонньуулар, спорт араас көрүгүннэригэр тренажердар, ГТО площадкага, аныгы аппарат көмөтүнэн медико-биологической чинчийини тэрийэр зона баалара.

Бу күн «Спорт хас биирдибитигэр» аһаҕас зонага биһиги кизин туттар төрүт көрүгүннэрбит спортсменнара мас тардыһытыгар уонна хабылыкка, хаамыскага маастар-кылаас ыыта тахсыбыттар. Манчаары аатынан Республикаабы төрүт көрүгүннэрбит кииннэрин мас тардыһытыга салаатын начальнига Василий Протопопов мадьынылары салайан үлэлэттэ. Россия спордун маастардара

Эрчим Баппай, Айсен Атастыров, Владимир Баишев, Саха сириин спордун маастара Василий Захаров, Саха сириин спордун маастарыгар кандидат Артем Ветров үгүс дьон болжототун тардар кириисилэри көрдөрөн, тэрээһини көхтөөхтүк саҕалаабыттар.

Кэлбит дьонно, ыалдьыттарга бу көрүгүн быраабылатын, уратытын Москва куорат мас тардыһытыгар Федерациятын бэрэссэдээтэлэ Игорь Галутва билиһиннэрдэ. Кыра оҕотуттан улахан дьонугар тийэ мас тардыһан, күүстэрин уохтарын холонон, элбэх киһи кыттыыны ылла. Бэрт сэргэх туттуу-хапты, ыһы-хаһы, кыайы өрөгөйө манна баар буолла. Ол эрэн, бу күрэххэ кыайтарбыт дьин суох, бары холонон көрбүттүгэр миннигэс бириис түнэтилиннэ.

Хабылык, хаамыска оонньууларга маастар-кылааһы Саха Республикатын спордун маастардара Андрей Захаров уонна Ая Давыдова ыыттылар. Хайдах 30 хабылыкты барытын илии көхсүгэр түһэрэн, биир-биир таба ылары, биэс хаамыскага оонньуу бэрээдэгин маастардар судургутук кэпсээн, көрдөрөн, тутта көрөөччүлэри оонньууга угуйдулар. Элбэх киһини хабылык, хаамыска тиригиннэрдэ. Сорох тутта өйдөөн, оонньуу са-

табылын баһылаата. Бары оонньооччулар хабылык, хаамыска уустугун, элбэх дьарыктан маньык кыраһыабай оонньуу тахсарын бэлиэтээтилэр. Маастардар саамай сымса. имигэс тарбахтаах оонньооччуларга хабылык, хаамыска бэлэх ууннулар.

Маньы таһынан, сэттэ, тоҕус хаамысканан оонньууну, хабылыкты илии көхсүгэр барытын түһэрэ-түһэрэ биир-биир хабаан мүнүүтэ иһинэн маастардар бүтэрэллэрин көрөн, бары сылдыбыт ыалдьыттар сөхтүлэр. Ураты хабылык оонньууну олбоххо олорон эрэ оонньоон көрдөрдүлэр. 60 хабылыктан боһомолору эрэ ыраастык таба тутан ылаалара көрүүххэ кэрэтин! Тарбах оонньууга оҕотуттан аҕам саастаах дьонно тийэ эргичи туһалааһын, ким баҕарар оонньууругар тоҕоостообун, илдэ сылдырга табыгастааһын бэлиэтээтилэр.

Онтон мас тардыһы уруктун уонна билиһинитин, спорт көрүгүн быһытынан ханнык таһымна тахсыбытын көрдөрөр, төрүт сахалы оонньуулар экранна көстө турбуттара, маастар-кылаастарга дьон интэриһин ордук тарта.

Төрүт оонньууларбыт сайдалларыгар бары усулуобуйаны тэрийэр Саха Республикатын спорка уонна физической культурага министрствотыгар, Манчаары Баһылай аатынан спорт төрүт көрүгүннэрин киинигэр барҕа махталбытын тиэрдэбит.

Надежда БЕЛОЛЮБСКАЯ, Манчаары аатынан «Модун» спорт төрүт көрүгүннэригэр киинин тренеры.

сонуннар ситимнэрэ

Николай Давыдов түһүлгэтигэр

Ааспыт өрөбүл күннэргэ «Модун» спорткомплексыгар спорт маастара, Саха АССР үтүөлээх тренеры, Амма улуунун бочуоттаах гражданина Николай Михайлович Давыдов сырдык аатыгар хапсаҕайга республикатаабы күрэхтэһинигэр эр дьонно уонна аҕам саастаахтарга барыта 300 бөбөс түһүлгэбэ тахсан күөн көрүстэ.

Сүрүн күрэхтэһини кэнниттэн 75-кэ дьэри уонна 75-тэн үөһэ кг ыйааһыннарга мунуугар кыайыылаахтары быһаарар түһүлгэ тэриллиннэ. Онуоха бастакы ыйааһыннарга кыайыылааһынна 39 киһини кэннигэр хаалларан Кэбээйттэн спорт маастара Айсен Поскачин

табыста. Кини Н.М. Давыдов үбүлөйүгэр анаммыт 85 тыһ. солк. харчынан бириис хаһаайыһынан буолла. Онтон ыарахан ыйааһыннаахтарга Мэнэ Хангалас аатыттан кыттыбыт маастар Никита Хабаров тэннээбин булбата.

«Дьулурҕан».

Саша бэргэнин көрдөрдө

Сэтинньи 19 күнүгэр Таатта улуунун Төрүт ох федерациятын кубогар маннайгы күрэхтэһини И.Г. Федосеев аатынан ДЮСШ ураҕайыгар буолан ааста.

Төрүт оҕунан ытыгыга Харбалаах аатыттан бу күрэхтэһинигэр сүрэхтэннилэр: Наина Огонерова, Эдуард Чемезов, Марианна Иванова, Саша Окочешников уонна Ньургун Тистяхов.

Түмүккэ Куобах, Кус, Тиин сыалларын ытыгыга бастын көрдөрүүлэнэн, чемпионунан Саша Окочешников буолла. Ситиһинтэн сийэттэрэн, орубуна биир нэдиэлэнэн буолар комплекснай спартакиада

сүһүнүнэн Төрүт ох көрүгүннэрбит кириисэргэ бэлэмнэнэн өссө дьарыктаныахпыт.

Түмүккэ күрэхтэһээчилэрбэр сахалы танас уларсыбыттарыгар, олохтоох дьаһалта массыынанан хааччыйбытыгар, хамаанда аатыттан барҕа махтал тиэрдэбин.

Ньургун ТИСТЯХОВ, Таатта.

кэпсиэхпин баҕарабын

Физкультура учууталлара

1995 сылга диэри Мэнгэ Хаңгаласка аҕыс уон аҕыс салҕааһыннаах, истиэнэтэ тобус уон тобус ойбүллээх, сир ийэбэ түннүгүн баайытыгар диэри тимиччи түспүт аҕыс кылаастаах оскуолалар Чүүйэбэ, Бөкөбө бааллара.

25 сыл физкультура учууталынан үлэлээбит Минитэрэй Баһылайабыс Сыромятниковтан-Кэрэһиннээхтэн кэпсиригэр көрдөстүм. Кэрэһиннээх туһунан ааҕааччыга кылгастык билсириннэрдэххэ манньк. Бизэ төгүл “Оройуон физкультураҕа бастын учуутала” наҕарааданан бэлиэтэммит, Арасыйыа норуотун үөрэҕиритин туйгуна, Саха Өрөспүүбүлүкэтин физическай култуураҕа уонна спорка үтүөлээх үлэһитэ. Дубакка Аан дойду кубогун хаһаайына, хайыһарга Тихоокеанскай флотка сулууспалыы сылдьан үс сыл соедение хамаандатыгар сүүрбүт, футболга Тихоокеанскай флот командующайын Кубогун хаһаайына, хапсаҕайга Манчаары бириинигэр аһаҕас турнирга 2-с миэстэ, сыал ыгыыга САССР хамаанданан күрэхтэһитин 2 төгүллээх призера, саахымакка Илин энгэр учууталларын спартакиадатын чемпиона, атач ооньууларыгар, остуол тенниһигэр, саахымакка, бэстилиэтинэн ыгыыга, остуол ооньуутугар оройуон чемпионна, баскетболист, волейболист. Быһата эргичи эрчилиилээх, сахаҕа суох кыайылылары ситиспит уол оҕо тобус кырыылааҕа киһи.

Манна таарыччы даҕатан кэпсээтэххэ, оройуонна 15 аҕыс кылаастаах оскуолалар туспа спартакиадалаах этилэрэ. Орто оскуоланы кытта буккуспаггара. Уопсайа 9 көрүнүгэ күрэхтэһиллэрэ: футболга, көнүл тустууга, ГТО-

ба, хайыһарга, дубакка, саахымакка, остуол тенниһигэр, национальной ыстаныыга уонна “Эрэллэр стартара” ытыһыллара. Кэрэһиннээх кэлиэн иннинэ Догдоно аҕыс кылаастаах оскуолата бүтэник миэстэлэргэ сылдьааччылар эбит. Онтон 1972–73 сылтан өрүттэн барбыт, 5-с миэстэни ылбыт. Онтон өссө тэптэн дьарыктанан, 1977–78 үөрэх сылыгар, 1983–84, 1984–85, 1994–95 сс. бастаталаабыт. Бу иһигэр 1977–78 үөрэх сылыгар ГТО, футболга, дубакка, остуол тенниһигэр оҕолор хамаандалара бастаабыт, чэпчэки атлетикаҕа, хайыһарга иккис миэстэ буолбуттар. Уопсай түмүккэ 15 оскуоланы кэннигэр хаалларан бастакы кыайы улахан үөрүүтүн билбиттэр. Ааҕааччы сэрэйдин иһи?! Минитэрэй, бу спорт көрүннэригэр эргичи бэлэмнээх киһи буолан, оҕону интэриһиргэтэр, умсугутаргына спорт бу көрүннэрин албастарын көрдөрөр учуутал, тренер буолара көстөн кэлэр. Тыа оскуолатын учуутала физкультураны үөрэтэргэ олус ыарахан усуллубуйаах да буоллар, сүрэхтин баҕатынан, дьулурунан кэлбит ситиһиллэр буолахтара. Ордук Хара, Чүүйэ аҕыс кылаастаах оскуола физкультура учууталларын, Хара оскуолатын физкультураҕа техникчэскэй хааччылыылаах оскуолата туһалаабытын Мэлдьэхситэн төрүттээх Минитэрэй мэлдьэспэт:

— Ылдьаа Арамаанабыстыын алтыспыт аҕай киһим. Бөкө

Хараттан бизэ километр-даах сир, оччолорго массыына аҕыһар сатыы хамаар эрдэхпитинэ, чугас сиринэн аабыллара. Эдэрбит-сэнэхпит да бэрдэ. Хайыһарга 50 км сүүрэр дьонго бизэ километр диэхтээн, киһи тириппэккэ да тийэр сирэ. Оччотооҕу оҕолор эрчиллэ таарыа сүүрэн тийэр сирдэрэ.

Биһиги чугас сытар аҕыс кылаастаах оскуолалар Чүүйэ, Бөкө, Хара куолаан үлэһирбит. Ол аата бэйэ-бэйэбитигэр ыалдьыттаһа таарыа, оҕолорбутун табаарыстыы күрэхтэһи чэпчэки атлетикаҕа, хайыһарга элбэхтэ ытырарбыт. Кыһын чэпчэки атлетикаҕа, национальной ыстаныыларга Хара оскуолатыгар Ылдьаа Арамаанабыс бэлэмнээбит базатыгар буоллара.

Хараҕа 1978 сыллаахха 350 миэстэлээх типовой оскуола үлэбэ кирибитэ. саалалааҕа, 62 миэстэрэ курдук уһуннаах, 3,5 м кэтиттээх бэртээхэй көрүдүөрдээбэ. Спортивной сааланы Ылдьаа нестандартнайа суох, чэпчэкистик хомуллар, туруорулларгына спортивной снарядтары туруорбута. Бу оччолорго республикаҕа булуохтааҕар, Союзка да суох, физкультура уруоҕар, физической бэлэмниини 45 мүнүүтэ иһигэр кылаас оҕотун барытын биридэ хабан ытытарга табыгастаах дьаһал этэ. 5–6 араас снарьока 3–4 оҕо бөлөхтөрүнэн хайдан урук устата уларсыһа сылдьан күүскэ дьарыктаналлара.

Онтон биһиэхэ оччолорго саалабыт да суоҕа. Аны көрүдүөргэ уһун эрэһинэ доромжканы булан тэлэстэн үөрэнээччилэр, спортсменнар шиповканы кэтэн баран сүүрэллэрин, ыстаналлара

рын хааччыбыта. Көрүдүөр уһугар ыстанааччылар кэлэн сымнаҕастык түһэллэригэр анаан муостаны аһылларгына онорон, эшилкэлээх дьааманы айан таһаарбыта. Онон ыстаныыларга кыһыннары табыгастаахтык дьарыктаныы, күрэхтэһи буоларын ситиспитэ. Табаарыстыы көрсүүһүлэри онорорбут. Оҕо күрэхтэстэһинэ эрэ уопутулар, эр санаата киһирэр, грамота, мэтээл ыллаҕына олус астынар.

Аны бу оскуола көрүдүөргүр — 50, 300, 800, 1500 м кыһын сүүрүүгэ дьарыктанарбыт, күрэхтэһэрбит. Ылдьаа көрүдүөр икки уһугар иһигэри ытырары туруорбута. Оҕолор көрүдүөр уһугар диэри тилигирэччи сүүрэн кэлэн, иһигэри ытырар эргийэн төттөрү тэбинэллэрэ. Бу ылбыт тэтимнэрин эргийэргэ сүтэрбэттэригэр улахан кэмөлөһөрө. Аны 50 м дистанцияҕа аллараа колодкаттан стартыырга үөрэнэллэрэ. Алларааттан стартыыр колодканы мастан онорон муостаҕа туттарбыт буолара. Дьэ, ити курдук физкультура учуутала оскуолатын көрүдүөргүр тийэр, оҕо физической турууга сайдарыгар сатабыллаахтык туттубута.

Көрүдүөргэ оройуон, республика күрэхтэһиллэрэ барыта буолара. Аны республикаҕа күрэхтэһэ барыы спордара барыта Хара оскуолатын базатыгар барара. Дьэ онно атаҕы, сии эрчийэр онгоһу тэриллэр спортсменна улаханник туһалыылара. Оччолорго заводской тренажердар диэн олох суохтара. Инньэгынан сөпкө эрчиллэн национальной ыстаныыларга Мэнгэ Хаңгалас ыччаттара, оскуола үөрэнээччилэрэ курук бастыыллара. Манчаары ооньуутун этэ да барылыбат.

Федот ХАРИТОНОВ.
Мэнгэ Хаңгалас.

Аркадий ТАСТЫГИН:

«Манна ананан кэлбитим — улахан эппиэтинэс»

Амма улуһун Эмис нэһилиэгин спорт салаатыгар оҕолорго тустуу секциятын үлэтэ саҕаланна. Ол курдук биһиги нэһилиэкпитигэр Саха Өрөспүүбүлүкэтин үтүөлээх тренерэ Аркадий Николаевич Тастыгин ананан үлэһит кэллэ. Бу бэлиэ түгэни куоттарбакка, мин кинини көрсөн кэпсэтим.

— Аркадий Николаевич, тустуу эйгэтигэр хайдах кэлбиксиний?

— Киһи ханнык кэмгэ олохторуттан тутулуга суох, кини тугу интэриһиргээбитэ барыта оҕо сааһыттан саҕаланар. Мин Мэнгэ Хаңгалас Хорообуттан төрүттээхпин. Тустууга уһуйбут, сирдээбит, дьарыктаабыт бастакы тренерим Степан Ильич Сергучев буолар. Салгыы дойдубар Михаил Гаврильевич Кожуровка дьарыктанан, күн бүгүнүгэр диэри тустуу эйгэтигэр үлэһит-хамсыы сылдьабын. Тренер быһытынан хоту, Эдьигээнгэ, ол кэнниттэн дойдубар Мэнгэ Хаңгаласка

бу кэмгэ диэри үлэлээн кэлиим. Билигин Эмис нэһилиэгэр ананан үлэһит саҕалаатым.

Эмис нэһилиэгэ миэхэ туоратуспа дойду буолбатах. Манна чугас доҕорум, эһиги бэркэ билэр, умнубакка саныыр биридүйүлээхтэ, өрөспүүбүлүкэбэ оҕо тустууга сайдарыгар суолун-ниһин хаалларбыт тренер Илья Анастольевич Солдатов үлэлээн-хамсаан ааспыта. Онон манна ананан кэлбитим — улахан эппиэтинэс.

— Үлэбин туохтан, хайдах саҕалыыр былааннааххыный?

— Аан бастаан оҕолору муньан, түмэн саҕалыыбын. Бүгүн тустуунан дьарыктаны-

ан баҕалаах элбэх оҕо кэлбитин көрөн үөрдүм. Оҕолору кытта билистибит, бастакы дьарыкпытын бэркэ саҕалаатыбыт.

— Аркадий Николаевич, эн санааҕар, оҕолор тустууларыгар ситиһини хайдах кэлэрий?

— Оҕо тустууга ситиһиитэ элбэх киһи үлэтин түмүгэ буолар. Онуоха, бастатан туран,

оҕо баҕата, төрөппүт өйдүүрэ, учуутал өйүүрэ наада. Ханнык баҕарар балаһыаньаҕа оҕо, төрөппүт, учуутал буоламыт биир өйгө-санааҕа кириэммит үлэлээтэхпитинэ, кыайыы, ситиһини кэлэр.

— Оччоҕо тустуу анардас эрчилли, күрэхтэһи эрэ дьэ буолбакка, дьэ кэр-

гэн, оскуола үлэтигэр эмиэ туһалаах буолаҕа?

— Оннук. Тустуу биһиги курдук тыйыс айылҕалаах дойдуга оҕону иһигэ, чуолаан улааппыт, улаатан эрэр оҕо эр киһи буолан тахсарыгар, бэйэтин кыанарыгар, бигэ өйдөөх-санаалаах буоларыгар улахан көмөлөөх. Биһиги, сахалар, аан дойдуга тустуунан биллибиппит. Тустуу биһиэхэ, сахаларга, туһалааҕын Олимп чыпчаалыгар тахсыбыт тустууктарбыт туоһулууллар. Хайдах да балаһыаньаҕа тустуу саха норуотун чизин көмүскүү туруоҕа.

— Аркадий Николаевич, махтал! Үлэни ситиһиллээх буоллун!

— Эрчим, саҕа сиргэ үлэбин саҕалыырбар интэриһиргээн кэлэн ыйыталаһан, кэпсэтэн, сэнээрэн барбыккыттан олус үөрдүм! Эийэхэ махтанабын!

Эрчим НИКОЛАЕВ,
Эмис орто оскуолатын VIII кылааһын үөрэнээччитэ,
“Кэскил” хаһыат эдэр корреспондента.

Эрхаан Бысыин — скайраннинга соботох саха

Саха киһитэ харабар соччо-бачча ойуулаан көрбөт сэдэх көрүнэр дьарыктана сатаабат үгэстээх. Ол да буоллар, "Саха сатаабатаба суох дьэн" мээһэбэ эһэттэр. Саха эрдэ билбэтэбин да анаан ылыстабына, син биир тугу эрэ ситиһэр. Онон мындыр, сатабыллаах, уратылаах омук быһыытынан уруккуттан сыаналанабыт.

Эрхаан Бысыины оскуолаҕа үөрэнэ сырыттабына бу уол кэлин Арасыйыа таһымнаах спортсмен буолуо дьэн ким да таайа санаабатах буолуохтаах. Спорка оннук улахан ситиһиитэ суоҕа. Ол бэйэтэ билигин идэтибит спортсмен быһыытынан скайраннинга дойду бастыгнар кэккэтигэр сылдьар. Бу көрүннэ Арасыйыа чөмпүйүөнэ, кубогун хаһаайына. Альпинизмга, спортивнай туризмга уонна скайраннинга РФ спордун маастара.

Онон бүгүн кинини кытта сэлэргэһиини сэнээрин.

— Эрхаан, эн скайраннинг дьэн биһиэхэ олус сэдэх көрүннэ ылсангыт ситиһиллээхтик кытгаргыт истэммит олус сэргийбит, үөрэбит. Ол эрэри үксүбүт бу туюх көрүн буоларын билбэпит.

— Бу биһиги дойдубутугар биир сана көрүн дьэххэ сөп. Арасыйыага спорт көрүнүн быһыытынан 2012 сыллаахтан ылыллыбыта, федерация тэриллэбит. Скайраннинг дьэн альпинизм көрүнэ. Сүрүн соруҕа дьэн, хайаҕа түргэнник сүүрүүххэ наада. Күрэхтэһии буолар сирэ 2000 м намыһах буолуо суохтаах. Ол иһин сүрүннэн 2300 м үрдүккэ сылдьабыт, 30–40 км сүүрэбит. Оно салгыт баттаһына дьэн баар. Ону тулуйарга анаан дьарыктаныахха наада.

— Тоҕо бу көрүнү талбыккыны?

— Мин устудьуоннуур сылларым Омскай куоракка ааспыттара. Онон үөрэнэ сылдьан спортивнай туризмынан дьарыктанар этим. Арасыйыа чөмпүйүөнэ буолбутум. Онон эмискэ бу көрүн федерацията ыһыллан хаалбыта. Мин үөрэхпин бүтэрэн автодорожник идэтин ылан Саха сиригэр кэлээри тэринэ сырыттаһына, физкультура унверситет магистратуратыгар ынырбыттара. Үөрэхтин барытын бэйэбит уйунабыт дьэн этии онорбуттара. Ол иһин хааларга сананан, олохпун тосту уларытан, идэтибит спортсмен буолан хааллым. Дьэ, ол сылдьан скайраннинг дьэн көрүн баарын билэммин, ону сөбүлээмин, билинни олохпун улахан спорка аны сылдьабын. Онон соһучу бу көрүннэ кэлбитим дьэххэ сөп. Мин алаас оҕото буоллабым, хайа дьэни көрбүтүм да аҕыйах этэ. Омскай эмиэ хайага суох дойду. Ол эрэри, хайаны сөбүлээбитим. Кырдыга, үрдүктэн куттанарын ээ. Ону күрэхтэһии кэмигэр умнан кэбиһибин.

— Скайраннинг Арасыйыага төһө сайдыбыт көрүнүй?

— Эһитим курдук, сана

көрүн буоллаҕа дьии, кэлбитэ уонтан эрэ тахса сыл буолла. Ол иһин хайалаах сирдэргэ сэнээрини ылан сыйыа сайдан эрэр дьии саныбын. Бу кэнники үс сылга күүскэ сайына. Аһаҕас күрэхтэһиилэргэ 500-чэкэ кыттааччыга тийэ мустааччыбыт.

Мин скайраннини 2017 сылтан дьарыктанабын, 2019 сылтан Арасыйыа сүүмүрдэммит хамаандатын чилиэнэбин. Хайалаах сиргэ чугаһааммын билигин Социга олоробун. Онон Эльбрус хайалара чугастар. Ол иһин дьарыктанарбар толору усулуобуйа баар. Онон күрэхтэһиилэргэ Краснодарскай кыраай чилиэн көмүскүүбүн. Бэйэм да соһуйуом, дьиктиргим иһин, Эльбруһу олус сөбүлээтим. Олох дойдум курдук сананабын. Мин дойду хайалаах эргийиэннэрин Камчаткаттан Кавказка тийэ кэрийдим. Онон күрэхтэһиилэргэ сылдьан баран, Эльбруска кэллэхпинэ, бэйэм дойдубар кэлбит курдук сананабын. Ол эрэри, Тулунабын ахтарым туюхха тэннэһий.

— Эн дойду таһымгар күрэхтэһэр, Арасыйыа күүстээх спортсменнарын иһигэр сылдьар киһи көрдөххүнэ, скайраннинг сахаҕа төһө сөп түбэһэр эбитий?

— Мин сахаттан уонна онон майгыныбыр сирэйдээх омуктартан соботох буолабын. Онон ханнык да күрэхтэһиигэ тийдэрбин эрэ бары биллэллэр. Ол иһин, саха киһитигэр барсыан сөп эбит дьэн этэр уустук. Бастатан туран, дьарыктанар көрүнүн таптаахха наада. Арай барсара дьэн биһиги өһөс, тулуурдаах соһуспутунан сылдьахпытын сөп. Билиннитэ биир да күрэхтэһиигэ дистанция-быттан туоруу иликпин. Тренерим эмиэ ол хаачыстыбабын

сөбүлүүр. Атыттар наһаа туоруулар.

— Тас дойдуларга тахса сырыттыгыт дуо? Европа, аан дойду чемпионаттара дьэн ытыллаллар дуо?

— Скайраннинг дьэн Европаҕа үөскээбит көрүн. Ол иһин Альпа хайаларын тэллэбэр олоор Швейцарияҕа, Францияҕа, Италияҕа олус күүскэ сайдыбыт. Европа, аан дойду чөмпүйүөнээттэрэ ытыллаллар. Хомойуох иһин, мин тас дойдуга тахсан күрэхтэһэр таһымга тийдим дьэн сананан бэлэмнэнэ сырыттаһына, хамсык ыарыта туран хаалбыта. Ол кэнниттэн аны анал байыаннай эһэрээссийэ саҕаланан, тас дойдулар санкция биллэрэннэр, күрэхтэһиилэргэ

кыттыбакка сылдьабыт. Онон эмиэ элбэҕи сүтэрдит. Бэйэм кэтээн көрдөхпүнэ, билигин тас дойду спортсменнарын кытта тэннэ кирисэн сөптөөх Арасыйыага үс-түөрт эрэ киһи баар. Онон тийэн бириистээх миестэбэ хапсаллара саарбах дьии саныбын, уон бастын иһигэр сылдьахтара. Үрдүк таһымга тахсыаххын баҕарар буоллаххына, бэйэбиттэн үрдүк таһымнаах спортсменнары кытары күрэхтэһиэххин наада.

— Онон легионер быһыытынан атын дойдуттан кытгар хайаҕый?

— Урукку ССРС өрөспүүбүлүкэлэрин Азия дьэки дойдудулар бары хайалаахтар. Ол эрэри, онон скайраннинг таһыма Арасыйыага баар быдан намыһах. Ол иһин ити билинни туругунан кыаллыбат боппууос.

— Улахан таһымнаах спортсмен буоларын быһыытынан, Олимпиада дьэки "чарапчыламаккы" дуо?

— Ити ханнык баҕарар спортсмен ырата буоллаҕа. Ол эрэри скайраннинг олимпийскай көрүн буолбатах. Онон альпинизм атын көрүнэ ски-альпинизм дьэннэ боруобаланан көрүөхтээхпин. Бастагы күрэхтэһии ахсынныга буолуохтаах. Бу көрүн сүрүн соруҕа дьэн, хайыһарынан хайаны дабайан баран, бэлиэтэммит эрэ, анал суола суох сиринэн таннары түһүөхтээхпин. Кэлэр Олимпиадаттан хайыһы үйэ күрэхтэһиэхтээхтэр.

— Оччоҕо Олимпиадаҕа кытгар кыах баар эбит дуо дьэххэ сөп дуо?

— Итиннэ кэккэ ыарахаттар бааллар. Ски-альпинизмга Олимпиадаҕа кытгарга Европаҕа тийэннин күрэхтэһэннин тус бэйэн миестэ-лэспит буолуохтааххын. Ону тэннэ рейтингинэн Европаҕа 16 иһигэр сылдьахтааххын. Онон Арасыйыаҕа билинни туругунан оннук таһымга күрэхтэһэр киһи суох. Мин итиннэ холонон эрэ көрүөхтээхпин. Баҕар ылыныам, сөбүлүөм суоҕа дьии.

— Олимпиаданы таарыйбычча, онон кытгар баттаһахха сөп эбит дуо дьэбиһчэ, скайраннинг хас саастарыгар дьэри сылдьаллары?

— Бу көрүннэ оҕо эрдэтэн анаан дьарыктааһын суох. Ол иһин атын көрүннэртэн кэллэллэр. Сүрүннэн сүүрүүнэн, спортивнай ориентированиенан дьарыктаммыттар кэллэллэр. Ол иһигэр саастаахтар да бааллар. Билигин күрэхтэһиилэргэ тийдэхпинэ саамай эдэрдэр мин буолабын, 29-таахпын.

— Скайраннинг кытгар киһи таһаҕа-саба төһө сыаналаах буоларый?

— Кырдык, көннөрү киһи көрдөбүнэ судургу курдук, кроссовка уонна шортик. Ис дьынэр кирирдэххэ, оннук буолбатах. Хайаҕа күн-дьыл түргэнник уларыйар. Эң стартыыр сиргэр куйаас буоллабына, хайа чыпчаалыгар тийиһигэр хаардыан, тыалырыан-кууһуруон да сөп. Ол иһин онон сөптөөх таһымнаах сүгэ сылдьахтааххын. Аны сүүрэр суолун барыта хайыр таас, ол иһин анал кроссовка кэтиэхтээххин. Арасыйыага оннук кроссовкалары онорботтор. Санкция иннинэ манна тас дойдулар фирмалара анал маҕаһыннаахтар этэ. Онон булунарбыт. Билигин бары маҕаһыннарын сабаннар, тас дойдулартан эрэ булар буоллубут. Биир кроссовка саамай чэпчээбитэ 20 тыһ. солк. курдук. Онон мин биир сезонга 11 паара кроссовканы кэтэбин. Биир кроссовканы саамай уһаабыта, үс эрэ күрэхтэһиигэ кэтиэххэ сөп. Атын таһымнаах эмиэ олус халын буолбатах эрэри, тымныыны, тыалы киллэрбэт аналлаахтар. Ол иһин эмиэ сыаналаахтар.

— Эрхаан, спортсмен быһыытынан саамай улахан баҕа санаан тугуй?

— Мин скайраннингга син ситиһиллэнним. Ол курдук, Арасыйыага чөмпүйүөннэтим, Арасыйыа Кубогун иккитэ ылым, иккитэ иккис буоллум. Аны Кубок күрэхтэһиигэр биес сыл устатыгар үс иһиттэн түһэ иликпин. Онон тас дойдуга тахсан Европа дуу, Аан дойду дуу чемпионатыгар кыттыбыт киһи дьэн баҕалаахпын. Көннөрү аан дойду таһымнаах күрэхтэһиигэ буолбакка.

— Эрхаан кэпсээнин иһин махтанабын. Өссө да спорт чыпчаалларын дабайан ис.

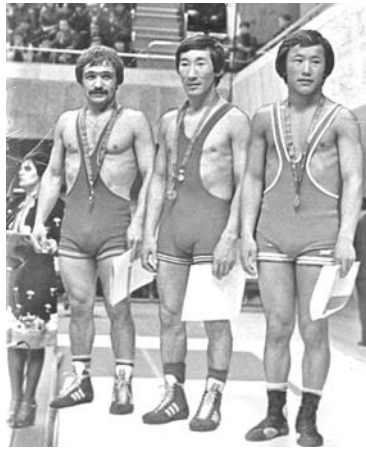
Кэпсэттэ Афанасий КОПЫРИН. Ус Алдан.

ахтан, санаан аастахха...

Чабылхай ситиһиитэ — үйэбэ умнулубат!

Хомойуох иһин, кини олобо олус кылгас... Ол эрэн кини кылгас кэмнэ озорбут олобо, чабылхай ситиһиитэ Саха сиригэр, төрөөбүт улуугар, чугас доботторугар умнулубат үтүө өйдөбүллээх.

▲ ССРС чемпионатын 48 киилэбэ бастынар: унаттан ханас И. Зырянов, Р. Дмитриев, С. Корнилов. Москва, 1980 с.

Бүгүн кэпсиир киним 80-с сылларга көнүл тустуу баһырай кыайыларын ситиспит, Аан дойду, Европа уонна ССРС көбүрдэригэр элбэх көлөһүнүн тохлут, сылба сыратын биэрбит, олус сэмэй, өрүү мичээр аргыстаах Иннокентий Николаевич Зырянов буолар.

Кеша 1958 сыллаахха сэтгэнийн 14 күнүгэр Нам оройуонун биер саамай кэрэ айылҕалаах Үөдэй нэһилиэгэр, элбэх оҕолоох Зыряновтар дүт кэргэттэригэр бэһис оҕонор күн сирин көрбүтэ. Кеша аҕата — Николай Егорович сааһын тухары дьөһөгөй оҕотун өрө тутан үлэлээбитэ. Аҕыйах саналаах Ньюкулайы мин уулуссаны аһан иһэн элбэхтик көрөр этим.

Ньюкулай эдэр сылдьан нэһилиэгиттэн биер бастакылар ахсааннарыгар киирэн, ат сүүрдээччинэн биллибитин аҕам саастаахтар кэпсээннэриттэн истэр этим. Кэлин ат байааччынан ыһахтарга уонна оройуонна биллибитэ. Ньюкулай кэлин сылгыһытынан үлэлээн, ат тэһинин ыһыктыбакка барбытын өйдүүбүн. Онтон Кеша ийэтэ Соловьева Вера Максимовна сааһын тухары хороҕор муостаах үрүн илгэтигиттэн илиитин араарбакка үлэлээбитэ. Хатыһы, кыра, дьарамай унуохтаах, холку майгылаах Кеша ийэтин үгүстүк дьыэтин тэлгэһитигэр көрөр этим.

Үөдэй нэһилиэгэ сылын ахсын сааскы уу халааныгар барар буолан, дэриэбинэ дьыэлэрэ үрдүк сирдэри, кырдаллары батыһан олороллоро. Онтон уулуссата биер субурҕай суолунан мунурданан, собуруу уһугуттан хоту уугар диэри 3,5 км курдук хааман, ким ханна олорорун үксүлэрин билэр этим.

Кеша кыра сааһыттан олус сымса уонна имигэс буолан, ордук оскуола уруктарын быһыгар, көрдүөргэ сүүрэнкөтөн мэнктир оҕолортон, өрө мөхсөн тустан бырахсалларын, оччолорго Петр Романович Ядреев уонна Ф.А. Соловьев бэлиэти көрбүттэрэ. Федот Архипович хас биердүү оҕону үөрэтэригэр барыларын илиилэрин-атахтарын тутан-хабан, аҕыйах оҕону бэлиэтээбитэ. Олор истэригэр кып-кыра унуохтаах, олус түргэн хамсаһылаах, сымса, сылбырҕа уонна өрө кэдэйринэн имигэс систээх Кеша Зырянов киирбитэ. Ити кэмнэргэ республиканы хамсаһыт, ырыаҕа-хоһоонго биллибит тобус томтордоох Чурапчы интернат-оскуолатыгар сана оҕолору талбыттара. Бу талыллыбыт оҕолорго Кеша Зырянов уонна Миша Татаринов барбыттара.

Мин Кешаны өссө оройуон оскуолаһарын күрэхтэһиитигэр көрөр этим. Онтон чугастык кинини Чурапчыга үөрэнэр кэмнэриттэн, 1973 сылтан билбитим. Куруук үөрэн мичилийэ сылдьар эбэрэтэ харахпар бу көстөн кэлэр. Хомустаах оскуолатын бизчэригэр "Чурапчы уолаттара" кэлбиттэрин истэн, уруккуттан билсэр дьон курдук дорооболоһор этибит. Кинини кытта Чурапчыга биер-

гэ үөрэнэр уолаттара Миша Татаринов уонна Юра Силин арыаллаан кэллэрэ. Ол саҕаттан Кеша хайы-үйэ оҕолорго республика чемпиона буолан, жетонун түөһүгэр кэтэ сылдьарын бэлиэти көрөн сөхпүтүм. Кеша минигиттэн икки сыл балыс буолан, көрүстэбинэ: "Оо, убайым", — диэн үөрэ көрсөрө.

Мин аармыйаҕа барар сылбар сайын Үөдэй "Улахан Арыытыгар" биергэ оттообуптук. Олус үлэһит, туохха барытыгар сыстаҕас буолан, ол сайын бэркэ тапсан үлэлээбиппит.

Кеша тустууга чабылхай ситиһиитин Сэбиэскэй Аармыйа кэксэтигэр сулуспалыы сылдьан көрдөрбүтэ. Ол курдук, ССРС Сэбиллэнилээх Күүстэрин үс төгүллээх чемпиона буолан, уон үс сыл анараа өттүгэр, биер нэһилиэгиттэн аҕа табаарыһа Максим Максимович Тихонов көрдөрүүтүн аһары куоһарбыта. Аармыйа спортивнай кулубун кииниттэн (ЦСКА) үс саха уолаттара: Иннокентий Зырянов, Григорий Христофоров уонна Алексей Диодоров Сахабыт сирин ааттатан Европа дойдулары куораттарын турнирларыгар ситиһилээхтик кыттыбыттара.

Кеша 1980 сыллаахха ССРС чемпионатыгар кыттан пьедестал үһүс үктэлигэр тахсан, кыайыы өрөгөйүн өссө биергэппитэ.

Кеша Москватаагы государственной физической институтка үөрэнэр сылларыгар Дьоккуускайга таарыйан аһара. Кэлин ыал буолан, Татьяна Николаевнаны Чурапчыга олобултара, икки уол оҕоломмуттара. Олоһун бүтэһик сылларыгар тустуук буолбут интернат-оскуолатыгар, бэйэтин баай уопутун биерэн оҕолору эрчийэн испитэ...

Ол гынан баран, олус ыарахан ырыыга ылларан, хомойуох иһин, ити баҕатын толорбокко күн сириттэн хомолтолоохтук туораабыта. Кини көмүс унуоҕа Чурапчыга көмүллэн сытар.

Кеша аатын ааттатан, биллигин элбэх оҕо тахсыахтааһын мин саарбахтааппын.

1998 сыллаахха Чурапчыга биергэ үөрэммит табаарыстарын үтүө холобурдарынан, кини аатынан кыра уолаттарга республика I-кы турнира ытыллыбыта.

2000 сылтан төрөөбүт дойдутугар Энсиэли хочотугар кини аатынан XXV турниры, Иннокентий Николаевич биергэ төрөөбүт быраата Николай Николаевич тэрийэн төрдүттэн ыгтан көбүлүүр. Быйылгы сыл ураты султалаах, ол курдук, Иннокентий Николаевич Зырянов төрөөбүтэ 65 сааһа туолуутунан, ахсынны 22 күнүгэр төрөөбүт Үөдэйигэр былааннаатылар. Ол курдук, көнүл тустуубут инники кэскилэ Нам улуугар сайдарыгар, Кеша Зырянов курдук сылбырҕа, имигэс, кини чабылхай тустуутун санатар уолаттары биһиги эрэнэ күүтэбит!

Анатолий СОФРОНОВ-Онтуон. Нам.

тус санаа

Үйэтити дьаһалларын өйүүбүн!

Саха Республикатын бастакы президенэ Михаил Ефимович Николаев аатын үйэтитиигэ анаан Саха Республикатын Ил Дархана Айсен Николаев хас да пууннаах Ыйааҕа тахсыбыта.

Ону дьүүлэһиигэ хайыһарга ССРС спордун мастара, РФ физической культуры туйгуна, СР физической культуры уонна спорта үтүөлээх үлэһитэ, Уус Алдан улуунун бочуоттаах гражданина Семен Ильич Черноградский манньык тус санаалаах:

— Михаил Ефимович бэйэтин норуотун туһугар Медицина национальной киинин туттарбыт улахан үтүөлээх. Ыһыллы-тобуллуу үгэннэн турдагына Михаил Николаев ыччат туһугар «Фонд будущего поколения», «Департамент подготовки кадров» тэрийбитин атын уобаластар холбур онгостолор.

Биердэ Красноярскайга сборга сырыттаһына, Магадантан тренер кэллэ. Аан

дойду күрэхтэһиитигэр кытыахтаах оҕолорун күннэ үстэ экономиялаан аһатар. Биһиги оҕолорбутун күннэ түөртэ ыгыччы аһатабыт. Оччолорго магаданнар 9 ый устата ыйга иккилии тыһыынча абаансанан олорор эбиттэр. Биһиэхэ хамнас 3-4 ый хойугаабытыгар айдаан бөбөтө этэ. Бюджетниктары пенсионердар быһаабыттара... Ити курдук, М.Е. Николаев өнөтүн төһө баһар ааһан бара туруохха сөп. Михаил Ефимович үйэтити дьаһалларын икки илибинэн өйүүбүн! Ол гынан баран Авторской уулусса онугар Поляков уулуссатын уларытталлара буоллар, биһиги, сахалар, төһө эрэ үөрэр этибит.

"Дьулурҕан".

хаартысканан кэпсибит

«Азия оҕолоро» оонньуу посолларынан буоллулар

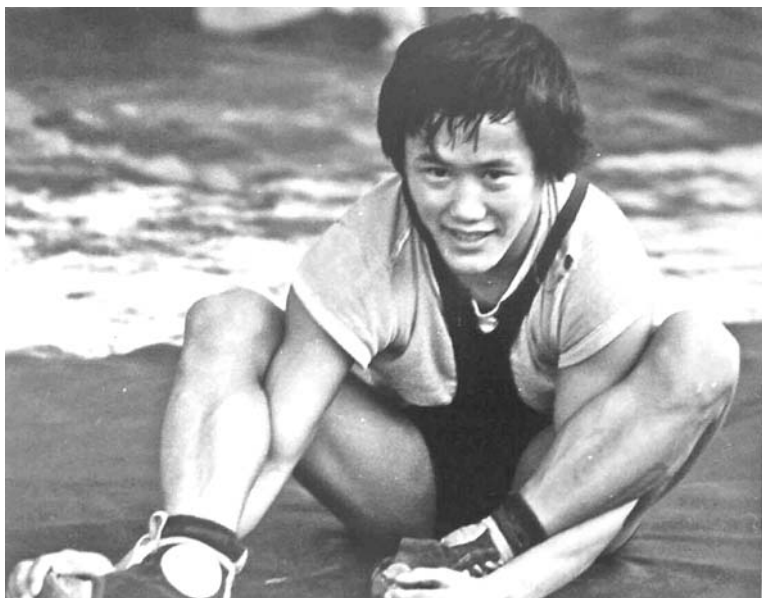
Хоккейга уонна уус уран гимнастикага олимпийскай чемпионнар Вячеслав Фетисов уонна Маргарита Мамун «Азия оҕолоро» норуоттар икки ардыларынааҕы VIII спортивнай оонньуулар посолларынан буоллулар.

Бу туһунан Ил Дархан Айсен Николаев Москваҕа буолан ааспыт Бүтүн Россиятаагы норуот хаһаайыстыбатын быыстапкатыгар Саха сирин күннэригэр «Азия оҕолоро» оонньуу сүрэхтэһиннэ биллэрдэ. «Азия оҕолоро» оонньуу — олимпийскай хамсааһын үтүө өрүттэрин тарҕаты, тэһити; оҕо спордун сайыннары, аан дойду оҕолоро бэйэ-бэйэлэрин

кытта доһордоһууларын спорт нөҕүө бөбөгөтүү буолаллар. Бу кэм устата «Азия оҕолоро» барыта 15 тыһыынча спортсмен кытынна, кинилэр кэксэлэриттэн Олимпиада, аан дойду, Европа чемпионнара уонна призера иитиллэн табыстылар.

Петр ПАВЛОВ.

▲ Иннокентий Зырянов эрчилиин кэмигэр.